

gek sokaságát szimbolizáló *Ugra* foglya marad, s vele együtt az olvasó is. Ha választ nem is kapunk a lét ún. „nagyonmély” kérdéseire, Krasznahorkai újra arról tesz bizonyosságot, hogy „nagyonmélyen” tud kérdezni. S ez annál is inkább erény, mert válaszolni létünk alapkérdéseire e kísértetiesen összekuszált századvégen alighanem olyan gondolkodásra vallana, mely „az ámtás hadműveleteivel helyettesíti önmagát”.

JUHÁSZ Erzsébet

A MEGOSZTOTT SZUBJEKTIVITÁS KÖNYVE

Lengyel Péter: *Holnapelőtt* (Nem-regény) 89–90–91. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992

Bármely témakoncepció, eljárás- és beszédmód, közlésszándék alakította is ki a *Cse- reptőrés*, a *Mellékszereplők* vagy a *Macskakő* regényvilágát, mindegyik az elbeszélésben, az erőteljes alakteremtésben és helyszínrajzban, a nagy ívű történetben teljesebb ki. Azokhoz a formai hagyományokhoz való ragaszkodást jelentik, amelyek nagy szerkezetben teszik lehetővé a megjelenítést, az alakteremtést, a sokoldalú ábrázolásmódot. Kivételes forma- és struktúraérzékről tanúskodnak, hitet tesznek a narratív megragadhatóság mellett, egyetlen vonatközösükben sem ébresztve kételyt a műfajt illetően. Mindezen jegyek a hiány szintjén határozzák meg a *Holnapelőtt* című könyvet, amelyet alcíme – *nem-regény* – artikulált viszonyba állít a regény műfajával.

Nemcsak a regényhez viszonyító negatív megjelölés készlet összevető gondolkodásra, hanem a szövegek vívódó, kételkedő önreflexív mozzanatai is: „szólhat-e a regényíró közvetlenül. . .”, „bármiről írhat-e másként, mint a regényíró nyelvén”, „kell-e, szabad-e, szükséges-e a közírási nyelven beszélnie a regényírónak?”. „A műfaja nem-regény – úgyszólván regény lesz, mondja G. – akármit írsz.” Ezekből a mondatokból és egy egész szövegre kiterjedő ars poetica sorából áll össze a dilemma („alapelve, hogy nem hisz önmagában”), óhatatlanul felidézve Ottlik gondolatait a regényről és a nem-regényírói nyelvről. Továbbgörgetve ezeket: egy regény nyelvileg nem diszkurzív, nem rögzíthető, le nem fordítható tudása a létnek mi mást szülhet, mint nem-regényt, egy kizárólag e könyvben gondolkodva behatárolható „saját műfajt”. Lengyel Péter egyszer korábban, amikor éppen kilépni készült az elementáris elbeszélő erő és megjelenítő képességet igénylő epika világából – felfedve a dilemma legfőbb vonását – leírta: *félelem a műfajtól*. Közben nem történt más, csupán újfent beigazolódni látszik, hogy „esetében a téma megformálási módja: az életszemlélet módja” (Balassa). Innen a közlésformaváltás gesztusa, a szemléletváltás sajátosan írói megnyilvánulása. A pillanatnyi közösségi egzisztencia alapösszefüggéseire való közvetlen reflektálás igénye, az azonnali reagálóképesség, a váratlanul új kiterjedések, a tágasság örömeinek artikulálási vágya keresett formát. Ami egyértelműen tarthatatlannak bizonyult, az a kontextuális teljességet átható emlékező attitűd és az átfogóan narratív közvetítettség. Megmaradt viszont a „történeti időket élünk” érzéséből táplálkozó időbeliség, imitált folyamatszerűség szerepe. A címdalton is deklarálva: a 89–90–91 mellett a történeti gondolkodást ígérő *Holnapelőtt*ben. „A történelmi egyszerűen időbelit jelenthet »előtt«-et vagy »után«-t” – olvastam valahol. A kijelölt időkoordináták az éppen aktuálisra koncentrált, a napló a pillanat rögzülését sejteti, s az összerakható folyamat lehetőségét legfeljebb rejtve hordja magában. A holnapelőtt jelentésé-

ben a jelenvalóság, a jelenben való lét, a ma élménye a legerősebb, lehetőségeiben azonban az emlékidőt s a perspektivikus szemléletet sem zárja ki. A már nem és a még nem közöttiségben mégis ott kísért a távollatlanság. Ahol az érzéketlenséget és gondolatiságot közvetítő mikro történetek, narratív példázatok és reflexiók tág idő- és térszerkezetbe helyeződnek, ott ami távollatlanságnak tűnhet, az csupán az elmondás idejének meghatározó mivoltára figyelmeztet. Ez a törekvés a múltat is felbontja, s a jelen felől teremti újra.

Lengyel Péter ezúttal megszabadult az egységes időbeli történés (cselekmény) kialakításának, maradéktalanul beszabályzott működtetésének kötelezettségétől. A személyes karakterű, közvetlen megszólalásnak, a naplófeljegyzésnek és a kisformákra tördelt esszéizáló beszédmódnak, az esszénaplónak enged teret. (Fokozott az azonosíthatóság a szerző reális személyével – hangsúlyozza ezt a kötetbe felvett nagyinterjú is, amely már szinte végtelenen felerősíti és a korábbi művekre is kiterjeszti a szövegek önreflexióis vonulatát.) A személyes beállítódású közvetlen beszédmód két eltérő elvű lehetőségének jegyében építkezik. A kettőből kötetkompozíciós eljárással kihagyásos, de kitapinthatóan időelvű szervezethez teremt és közvetítést létesít a szövegminőségek és jelentésintenciók között.

Az egyik (az emlékeztető feljegyzés, a könyv keletkezését az utolsó betűig követő munkanapló, napló) dátumokból, időpontokból, nevekből, egy magánhasználatú nyelvi készlet elemeiből, szellemes, játékos szósortokból, idegen nyelvű vendégszövegekből, a kívülről szemponyjából lefokozott, gyakran önálló léttel nem is bíró, azonos nyelvi és tapasztalati kódok hiányában felfejthetetlen szövegeket hoz létre. A jelentés felismertetésében olykor még a tágabb szövegekörnyezetnek sem szán szerepet. S talán nekünk is szól az ironikus kérdés: „miért kell minden szót komolyan venni?” Azt is gondolhatnánk, hogy ezek a passzusok egyszerűen intenzívebb, jelentésteremtő olvasást feltételeznek. Lengyel Péter motivációi azonban megfeythetőbbeknek bizonyulnak, ha a könyv egészében, a szövegösszefüggés rendjében keressük azokat, ahol szintézisbe kerülnek a beszédmódok ellentétei, s a személyesített szerzői szerep fényében világosodik meg a forma-konceptió.

A napló jellegű szövegvonulat nagymérvű önmagára zárulása félreismerhetetlen tény. Mivel azonban ez egy autokommunikációban teremtődő magánvilág, a személyesség formai hitele így megformálatlanul vagy látszólag megformálatlanul is teljes. Ebben a beszédhelyzetben szükségtelen, hogy az én egyértelműen azonosítható, végigmondott, világos összefüggésekben fejezze ki önmagát. A bezártság nem az „önmagamat képtelen vagyok megírni” (Barthes) következménye. Itt a motivikusan többször felbukkanó „magánszféra”, a „visszaszerzett magánélet” egy szeglete zárkózik el a nyilvánosságtól. A naplóforma nem befelé figyelő, nem vállalja az alanyiség átvilágítását. Ahol a személyiség közvetlenül mutathatja magát, az a közösségi impulzusokból kibomló.

A szemantikai űr, a néma dimenzió hangsúlyossá teszi a személyesség egymásra vetülő formái közötti különbségeket, a ritmikus transzformálódást. A szövegegyüttest így a megosztott subjektivitás jegyében a személyesben bezáruló és a személyesben kitaruló szövegfelületek ritmikus váltakozása, a kifejtetlen/kifejtett, a magántermészetű/közérdekűvé formálható dinamikája határozza meg. A láthatóvá formált saját világ felismerhető jelentésekben szegény, de mozzanatait mélyebb háttértartalmakat sejtető gondolati villanások fogják össze. Mindegyik kisesszé – bármennyire is független szféraként szerveződik – valahol a napló források, a kimondatlan világ adósa. Mindegyik gondolattöredék, ötletcsoport, helyzetfelmérő mozdulat egy-egy lehetséges témaágrét, amely kijelölheti a

szövegmozdulás irányát. A szövegfolyamatnak – mivelhogy tartalmi ismerve a sűrű témaváltás – egyetlen pontján sem látható be, merre tart.

Kitüntetett szerepe az intertextuális beszédmódnak van: az egymásmellettségéből, az idők egymásmellettségéből összefüggésrendszert, együtthangzást teremt. Mindabból, ami az embert a mindennapokba hívja, kényszeríti, hidat ver egy kifejthetőbb, egy kifejtésre érdemesebb, s ami még lényegesebb, egy kifejtésre szánt gondolati világ felé.

Egy-egy momentum, kiszakadva az életösszefüggésekből, melyben gyökerezik, átkerül a mindennapi életet érintő képzettársítás világából, a közvetlenül érzékelt valóságból az esszéisztikus gondolati impulzusokba. Rendkívül érdekes ez a szellemi átrétegződés, amely a *mindennapi ének* otthont nyújtó legprofánabb életből kiindulva a gondolatáramlatok felerősítésével a történelmi-szociológiai-politikai jelentést erősíti fel, a dolgok lényegét felmutató hangsúlyokkal. Közben nem szabadítja ki magát a személyesség mozgásköréből, de más szövegminőségben mutatja azt meg. Mondatait továbbra is a közvetlen személyesség súlya hitelesíti, még akkor is, ha az esszévonulat elsősorban a valamennyi kiterjedésben leplezetlenül feltáruuló társadalmi-történelmi érzékenység, közösségi vonatkozású szellemi tájékozódás formája. Nem a forma szerinti naplóban, hanem itt szólal meg a tényleges individualitás, a szónak talán még a konfesszionálisra utaló értelmében is, mindig a tágabb térségeki való alámerülés érdekében.

FARAGÓ Kornélia

A REGÉNY ELŐTT

Szathmári István: *Álmok és életek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992

Az irodalmi alkotások teljes érvényű átélése és megértése olvasói „beleegyezésünk” függvénye. A műalkotásokkal szembeni befogadói pozíciónk ez. Azt a nyitottságot és szándékot kell értenünk alatta, minek eredményeképp „belépünk” a mű világába, elfogadjuk törvényeit, szabályait, időbeli kategóriáit. A mű belső tartományaiba a címen keresztül érkezünk. Reánk gyakorolt hatása olvasásunk mikéntjét is befolyásolja. Ezért a jól megválasztott és megtervezett könyvcím nem írói fogás. Követelmény. Hangalakjával, szerkezetével, információkat előlegező tartalmával keresésre, kutatásra, azaz a mű mind teljesebb megismerésére – mindenekelőtt olvasásra – inspirál. Olvasói ismerkedésünk Szathmári István új könyvével épp emiatt kezdődik rosszul. Címét ugyanis, az előbbiekben tárgyalt szempontok alapján, rendkívül ügyetlennek, sikertelennek kell ítélnünk. Az álom és az élet tartományainak szembeállítása iskolás tétel, a modern prózairodalom jellegzetességeit tárgyaló tankönyvi fejezetek legtöbbit hangoztatott közhelye. S akkor most itt van ez a könyv, mely címében is ezzel jön elő! Szerencsére Szathmári István kötete több és értékesebb annál, mint amire a bevezető információ alapján következtethetünk.

Szathmári a kisprózai műfaj egyik legtehetségesebb művelője a vajdasági magyar irodalomban. Kis terjedelmű munkái nyelvi kifejezőerejük révén hatnak ránk lenyűgöző erővel. Az emberi lélek megismerhetetlenül rejtélyes, emlékek, álmok és hangulatok uralta világába vezetnek bennünket, miközben a tárgyi és hangulati elemek, az összefüggések újszerű-egyéni átélésével szembesítenek. Ez az írói attitűd érvényesül *Álmok és életek* című könyvében is, amely kisprózai szövegek egymásutánja, együttese. S épp ez az,